

Psykoanalytisk teori och kvinnors identitetsutveckling

I den klassiska psykoanalysen beskrivs kvinnligheten i termer av "penisavund", passivitet och masochism. Patricia Frithiof ger här en annorlunda bild. Med hjälp av Nancy Chodorow och den psykoanalytiska riktning som kallas objektrelationsteorin, kan hon se kvinnan som subjekt i en specifikt kvinnlig identitetsutveckling.

I min dagliga verksamhet som psykoterapeut, som lärare i psykoterapi och som handledare för andra terapeuter, är min yrkesidentitet och teoretiska referensram klart förankrad i psykoanalysen. Samtidigt känner jag mig i fruktbar konflikt med vissa av psykoanalysens teser – bland annat de som rör kvinnlig psykosexuell utveckling, t ex föreställningen om att "penisavund" är den centrala faktorn i flickans utveckling till kvinna samt sammankopplingen mellan "passivitet" och kvinnlighet. Dessa tankar tycks varken hålla för en kritisk granskning på teorinivå eller för användning i praktiska kliniska sammanhang.

Då jag själv är kvinna har jag haft förhoppningen att fördjupade kunskaper i psykoanalysen skulle leda till ökad självförståelse inte minst ifråga om min egen identitet och utveckling. Detta vore önskvärt inte bara för mig personligen, utan även för de kvinnor jag möter i egenskap av terapeut och för mina kvinnliga elever. Detta vore oerhört viktigt *även om kvinnor inte hade varit i majoritet* bland patienter och elever.¹

I stället för att få en tryggare förankring och förståelse via teorin, har jag och de flesta av mina kvinnliga elever och kollegor funnit att den psykoanalytiska teorin om psykosexuell utveckling varit en stötesten. (En sammanfattning av denna teori finns under not 2).

Många med mig har erfarit, att då vi försökt komma till rätta med och diskutera dessa svårigheter, har vi mötts – ej av respekt och en lyssnande attityd – utan ofta av en tolkande kommentar från manliga kollegor om att vi nu igen bekräftar tesen om kvinnlig "penisavund". Dialogen upphör. Denna destruktiva och kränkande användning av psykoanalytiska klichéer har gjort att många människor avvisar hela psykoanalysen – inte minst inom kvinno- rörelsen.

Samtidigt är det kvinno- rörelsen som givit många kvinnliga analytiker det stöd och den känsla av solidaritet som varit nödvändig för att stå fast vid ifrågasättandet av Freuds och det patriarkala samhällets definition av kvinnor som defekta, kastrerade män. Denna definition sammankopplar kvinnlighet med underlägsenhet, passivitet och masochism. Den "klassiska" psykoanalysen presenterar en teori om kvinnlig psykosexuell utveckling, där flickans väg till kvinnlighet ses som beroende av hennes "penisavund" och dess effekter. Till och med kvinnors önskan om ett barn ses som en symbolisk ersättning för den ouppnåeliga penis.

En viss teorikritik har ständigt förekommit inom psykoanalysens egna kretsar, från Karen Horney 1926 fram till de ytterst träffande inläggen framförda av Janine Chas-

seguet-Smirgel 1976 och Irene Fast 1979. Trots detta finner vi psykoanalysens negativa kvinnobild livslevande i våra mest använda textböcker³ och i facktidskrifternas fallbeskrivningar (Frithiof 1984).

En av anledningarna till att beskrivningen av kvinnor som "otillräckliga" kvarstår ganska omodifierad kan, som Chasseguet-Smirgel påpekar, vara ett behov hos såväl kvinnliga som manliga analytiker att förneka den egna svåra "narcissistiska kränkningen"⁴ de som små och behövande upplevde i relationen till den första kvinna de mötte – barndomens allsmäktiga moder. Med Freuds egna ord om kvinnor och kvinnlighet som utgångspunkt visar hon hur Freud själv och efterföljande analytiker, kvinnliga som manliga, tycks ha behövt ta avstånd från den egna inre relationen till – och därmed även kännedomen om – den primära modern. Hon säger: "The need to detach oneself from the primal omnipotent mother by denying her faculties, her organs and her specifically feminine features, and by investing in the father, seems to be a need which both sexes share." (Chasseguet-Smirgel 1976, s 284).

Teorikritiken och nytänkandet angående kvinnor har aldrig tagits upp och integrerats i den annars ständigt pågående förnyelsen inom psykoanalytisk teori. Det har inte heller tidigare funnits en ram som tillåtit att dessa teorier integrerats på ett naturligt sätt och blivit fruktbara i den kliniska vardagen. Dock är det fråga om kunskap och iakttagelser som ingalunda är nya. En hel del framfördes redan av Freud. Det är först sedan infallsvinkeln har förskjutits något som pusselbitarna tycks falla på plats och plötsligt bli meningsfulla, ett skeende som påminner om den psykoanalytiska processen när den fungerar som bäst.

Det som jag presenterar nedan är några av de resultat jag hittills funnit mest givande i mina studier på detta område. Jag beskriver först den teoretiska referensram som möjliggör integrationen av dessa "nygamla" fakta och sedan vad detta kan innebära för synen på kvinnors (och mäns) identitetsutveckling.⁵

Det som varit väsentligt för mig och för

mina elever i det nya synsättet är att *kvinnans/flickans verklighet nu lyfts fram som något i sig*. Från att ha beskrivits i termer av "den andra", alltid *efter* beskrivningen av mannen/pojken, kommer nu framställningar som *benämner och bekräftar kvinnor samt tillåter dem att uppfatta sin egen utveckling som central*. Jag skisserar även pojkens psykiska utveckling i korthet eftersom könen är ömsesidigt beroende av varandra och i ständig växelverkan under livets alla skeden.

Många relevanta aspekter på utvecklingen måste uteslutas här. I första hand vill jag ta fram sådant som kan kasta nytt ljus över det som redan sagts. Det innebär en förenkling av vissa resonemang och ett helt eller delvis utelämnande av andra, utan att dessa för den skull anses oviktiga.

Den psykoanalytiska objektrelationsteorin

I mitt sökande efter ledtrådar har jag funnit att möjligheterna öppnas för en ny förståelse av kvinnors (och mäns) identitetsutveckling inom den psykoanalytiska riktning som kallas "objektrelationsteorin",⁶ även om företrädarna själva ännu inte fullt ut har dragit slutsatser angående könsskillnader.

I denna teoretiska riktning hävdas att en människas främsta psykiska strävan är att uppnå en relation med en annan människa ("objekt" är människa i teorins terminologi). De drifter – libido och aggression – som den "klassiska" psykoanalysen anser vara människans grundläggande drivkrafter även på det psykiska området anses här vara hjälpmedel i sökandet efter och bevarandet av kontakt med andra.

Människans identitet och personlighet byggs upp, särskilt på den omedvetna nivån, på grundval av de relationer hon haft från allra första början. Dessa blir en sorts inre, psykiskt nätverk av mer eller mindre djupa "spår", som anger hennes upplevelser av sig själv och hennes möjligheter att relatera till andra.

Det som barnet möter från första stund är ett familjesystem som präglas av hur människorna där relaterar till varandra. Särskilt viktigt här är föräldrarnas ofta

omedvetna förväntningar på och föreställningar om barnet, vilka naturligtvis påverkar deras sätt att ta hand om det.

Objektrelationsteorin kan i kontrast till den "klassiska" teorin sägas betona betydelsen av relationer med människor i barnets omgivning. Den betonar alltså mera det mellanmänniskliga skeendet i utvecklingen av barnets psykiska identitet, medan den klassiska teorin huvudsakligen behandlar det intra-psykiska förloppet.

Den könsspecifika objektrelationsteorin

Nedantående beskrivning följer i stort Nancy Chodorows framställning i *The Reproduction of Mothering* (1978), som har varit en viktig inspirationskälla för mig i mitt eget arbete. Texten nedan innehåller dessutom min egen bearbetning av många av hennes tankegångar.

Då vi studerar identitetsutvecklingen i den västerländska kärnfamiljen, finner vi att familjen, som samhället i övrigt, har en patriarkalisk struktur. Men i denna familj som hittills har haft ett manligt överhuvud, är samtidigt mannen som individ och som fader mer eller mindre frånvarande. Detta leder till att barnets utveckling sker i intimt samspel med modern – kvinnan, som präglad av sin egen uppväxt som feminin individ i familj och samhälle, förmedlar förhållningssätt och förväntningar om vad det innebär att vara av kvinnligt eller manligt kön. Detta innebär skilda utvecklingslinjer för flickor och pojkar: barnet möter antingen en person av samma kön eller av motsatt kön. Detta är av avgörande betydelse i ett samhälle där könsskillnader betraktas som grundläggande och där sedan sekler olika värderingar, krav och möjligheter har förknippats med kvinnlighet och manlighet.

Grundläggande identifikation och kärlek

Det nyfödda barnet binds vanligtvis till modern via minst tre väsentliga funktioner: a) *livsbevarande* b) *som primär identifikationsfigur* och c) *som primärt kärleksobjekt*. Barnet, som nyss var en del av moderns kropp, ingår

efter födelsen i en symbiotisk enhet med modern. Barnet har en odifferentierad upplevelse av modern som en absolut nödvändig och självklar faktor i dess värld. Modern behöver också barnet, men beroendet är asymmetriskt. Modern *kan* överleva utan barnet. Dessutom har hon en värld av andra relationer, intressen och behov. Denna asymmetri är till en början okänd för barnet. Upptäckten av den kan leda till svåra känslor av narcissistisk kränkning, övergivenhet och svartsjuka. Det kan vara mycket svårt för ett barn att acceptera att modern är en separat individ som kan, och även vill, relatera till andra än barnet självt. Modern har oftast för barnet fungerat som en person som kunnat "hålla" det i en viss sorts relation och som har älskat barnet och tillfredsställt dess behov, såväl fysiskt som psykiskt. Hon har ju varit en del av barnet självt och förblir länge så i barnets föreställningsvärld.

Relationen till fadern är präglad av en avskildhet, inte bara under graviditeten och förlossningen. Barnet lever i en symbiotisk relation till modern, något som ytterligare förstärks vid amningen – detta kan bidra till barnets upplevelse av distans till fadern.

På grund av denna avskildhet kan barnet uppfatta det som naturligt att fadern har egna intressen och behov. I motsats till modern, representerar han den yttre verkligheten. Modern har från början varit barnets hela värld och har representerat *allt* fastän på ett odifferentierat sätt. Detta gör att barnet får mycket svårare att hantera kärlek och hat gentemot modern (kvinnan), då hon upplevs – och i viss mån fortsätter att upplevas – som en del av självet.

Denna upplevelse av modern skapar specifika problem för flickor som kommer att utveckla sin identitet i relation till och genom *differentiering* från modern. Pojkar möter andra problem, eftersom de i stället måste ta avstånd från sin första självklara identifikation med modern och bli separata och "manliga" personer i relation till en fadersfigur som ofta är såväl frånvarande som idealiserad. För bägge könen gäller dock att de inte vill att modern skall bry sig

om någon annan än dem själva, samtidigt som de vill växa och utvecklas till självständiga individer. De vill kunna vara den som "överger" modern – absolut inte tvärtom.

Flickans tidiga identitetsutveckling

Flickans primära identifikation med modern ger henne en första grund av "primary femininity" (Stoller 1977), vilken stämmer överens med hennes "grundläggande känsla av könstillhörighet" ("core gender identity").⁷ Denna har förmedlats till henne från födelsen via bla omgivningens förväntningar och hennes införlivande av budskap som är förknippade med pronomenet "hon". Inom ramen för denna relativt stabila upplevelse av sig själv bearbetar flickan den tidiga och ganska långvariga mamma-barn relationen. Denna kännetecknas ofta av en livslång ambivalens vilket hänger ihop med det frustrerande i att vara beroende av och älska en person, samtidigt som det finns en önskan att bli mer och mer självständig och olik. Moderns upplevelse av sin dotter som "lik" henne själv gör att hon från sitt håll ofta binder flickan till sig genom att omedvetet betona och signalera vikten av denna "likhet" för sin egen del. Flickan kan uppfatta och vilja tillmötesgå moderns behov av henne, medan hon samtidigt vill få skilja ut sig från modern (psykiskt sett) och bli en egen individ.

Trots de svårigheter som detta innebär grundläggs här en förmåga hos flickan att känna igen sig hos andra (senare empati) och att utveckla lyhördhet för andras behov och önskningar (senare intuition). Genom sin identifikation med modern, som i barnets värld står för "allt", i motsats till fadern som representerar "verkligheten", kommer flickan troligen att kunna behålla en öppenhet för "subjektiva" upplevelser och en möjlighet till "primär-process" fungerande.⁸ Allt detta tillsammans med styrkan i upplevelsen av en relation med en person som är "lik" och "olik" henne ger henne möjligheten att utveckla flexibla "jag-gränser".⁹

Flickans starka bindning till modern kan

inte ersättas av en liknande relation till fadern, eftersom han i vanliga fall inte haft hand om henne på samma kontinuerliga och kroppsnära sätt som modern. Däremot blir han en viktig och älskad person *vid sidan av modern* och han bidrar till flickans uppbyggnad av mångfacetterade inre objektrelationer.¹⁰ Detta synsätt står i kontrast till den "klassiska" teorin som betonar just vikten av flickans "objekt-byte". Enligt *den könsspecifika objektrelationsteorin* byter inte flickan objekt utan bygger vidare med relationen till fadern ovanpå den ursprungliga bindningen till modern. Under hela sin barndom kan flickan utforska möjligheterna i dessa relationer, innebörden i likhet och olikhet. Hon rör sig psykiskt sett fram och åter mellan mor och far. Modern står dock för kontinuiteten, intensiteten och tryggheten i relaterandet.

Idealiseringen av fadern (och senare andra män och/eller manlighet i allmänhet) kan vara ett sätt för flickan att på ett fantasiplan få hjälp med att skilja ut sig själv som person från modern. Det kan då hända att hon förlägger de allsmäktiga sidor hon tidigare upplevt hos modern till fadern. Detta bidrar till fantasin som många kvinnor bär med sig i vuxen ålder att män är utrustade med någon "speciell" förmåga. En man skall kunna möta alla kvinnans behov och skall en dag, som prinsen på en vit häst, "befria" henne och hennes kvinnlighet ur "isslottet" (Matthis 1978).

Ett problem i idealiseringen av fadern kan för flickan ligga i den omedvetna föreställningen att hennes öde nu helt ligger i hans händer (som tidigare hos modern) och att hon måste få behålla honom oskadd om hon själv skall kunna leva vidare. För att skydda honom kan hon ta avstånd från sina egna uttryck för protest och självständighet och från sin egen utåtriktade aktivitet, som av flickan omedvetet kan upplevas som intrång på faderns eget område. Flickan uppfattar också hur modern själv ofta lägger sitt öde i mannens händer (tex vid bilkörning, vid deklaration m m) och att hon därigenom försätter sig i underläge. Allt detta sammantaget kan ge flickan upplevelsen av

att det objektivt finns fog för hennes känsla av att fadern är *någon som behöver, kräver och bör få speciellt hänsynstagande*.

Detta kan bli en mycket ond cirkel då många män faktiskt känner sig hotade av kvinnors aktivitet och självständighet (Cullberg, 1982) och därmed förstärker kvinnors föreställningar om den egna farligheten och skulden. Hela vårt samhälles ideologi bidrar på det sättet till att idealiseringen av män bibehålls. Detta i sin tur leder till att män, i såväl sina egna som kvinnors ögon, framstår som personer som har mera "rätt" att sätta sina villkor och definiera sin värld än kvinnor har.

Något om pojkens identitetsutveckling

Pojken börjar också livet i närheten till en kvinna med vilken han upplever såväl primär kärlek som *primär identitet*. Modern är livsviktig för honom på samma sätt som för flickan, men hon förhåller sig till honom på ett annat sätt än till flickan. Redan från den stund hon får beskedet om att babyn är "en pojke" bemöter hon honom som en person som är annorlunda än hon själv. Men medan han har varit en könsspecifik individ för henne från födelsen, blir hon endast så småningom en könsspecifik person för honom. I efterhand kommer han att förbinda

Frida Kahlo, "Amman och jag" 1937, olja på metall. Utställningskatalog "Frida Kahlo och Tina Modotti", Whitechapel Art Gallery 1982.

de egenskaper han som liten baby förnam hos modern (mäktig, farlig, uppslukande, kärleksfull, för mycket närvarande eller för lite närvarande) med kvinnor i allmänhet. Män tycks även som vuxna på ett omedvetet plan bevara denna fantasi om kvinnors makt, möjligen för att de tidigt tvingades ta avstånd från modern och allt "kvinnligt".¹¹

Eftersom kvinnor har ansvaret för barnets vård under de första månaderna och åren när separationen och individuationen är av vital betydelse för barnets psykiska utveckling, tycks de ha en tendens att skapa speciella svårigheter för sina söner. Detta hänger samman med att fadern oftast är frånvarande i dagens kärnfamilj,¹² fysiskt och/eller emotionellt. Då kan det hända att modern vänder sig till den man hon har tillgång till. Denne "man" är en liten baby med penis – en liten person som hon uppfattar som tillhörande "de andra" av mänskon – idealiserade, men också erotiserade i hennes fantasivärld. En tidig sexuellt färgad relation mellan mor och son är inte alls ovanlig i vår kultur. Pojken kan då hamna i en ytterst svår situation med upplevelser av krav och förväntningar på sin "maskulinitet".

Men samtidigt som pojken "maskulinitet" är av värde för modern är det viktigt att han också förblir "baby" och beroende av henne. För pojken innebär detta att han i sin begynnande känsla av könstillhörighet ("core gender identity") utsätts för dubbla krav och budskap från de vuxnas sida. Detta kan vara en av anledningarna till att många fler män än kvinnor uppvisar störningar i sin grundläggande könsidentitet.¹³

Vi kan alltså anta att modern genom att göra pojken till "en annan" är delaktig i pojkbabyns för tidiga och "brutala symbiotiska brott" (Cullberg 1982). Hans fas-adekvata behov av en lagom frustrerande förälder att separera ifrån blandas ihop med icke fas-adekvata krav och förväntningar på hans "maskulinitet" och en betoning av egenskaper hos barnet som representant för det motsatta könet. (Pappor uppmuntrar också ofta barnets "maskulinitet" för tidigt då de har svårt att relatera till en liten behövande baby).

Då pojken tidigast mor-barn relation störs på detta sätt, kan han tvingas utveckla ganska drastiska sätt att hantera situationen. Ett övermått av psykiska försvar hos pojken, såsom bortträngning, isolering, förnekande och förakt, kan leda till att han får med sig för lite av den *grundläggande mänskliga förmågan* till att bygga upp relationer från babyperioden. Han måste också försvara sig mot sin upplevelse av kvinnors "omättliga" behov – behov som också finns djupt inne i honom och nästan ständigt plågar honom (som behov och potentialer gör om de måste förnekas och aldrig får uttryckas). Han måste ta avstånd från allt som anses "kvinnligt", eftersom hans identitet bygger på att vara annorlunda än modern och allt "feminint". Manlighet blir då definierat som *det som inte är kvinnligt* och/eller förbundet med kvinnor. I detta sammanhang tvingas pojken återigen att förneka och tränga bort relationer och kontinuitet. En liten pojke måste ofta utveckla en manlig könsidentitet och lära sig en manlig könsroll i relation till en frånvarande far, istället för att bygga på en kontinuerlig och pågående relation till en närvarande förälder. Då fadern är frånvarande lär sig pojken vad som anses vara manligt via modern (och hennes omedvetna fantasiliv) och sedan genom identifikation med kulturellt accepterade föreställningar om maskulinitet såsom "lokföraren", "polisen" etc. Först senare väljer han själv mer eller mindre medvetet sina modeller (via serietidningar, t ex Stålmannen, Fantomen).

"Maskulinitet" som grund för en identitetsupplevelse tycks för många pojkar och män vara något som de ständigt känner sig osäkra på och rädda för att förlora. Det blir något som de måste bevisa eller försvara, en abstraktion och ett ideal som ständigt måste erövrats snarare än en stabil inre upplevelse som utvecklats ur en personlig, djup och meningsfull relation till en lik-könad förälder.

Ovanstående sätt att tolka pojkars identitetsutveckling står i klar kontrast till den klassiska psykoanalytiska teorin, som betonar hur pojken "löser" sin oedipala konflikt och lämnar den bakom sig. Flickan å andra

sidan anses enligt denna teori oftast lösa sin oedipala konflikt på ett "ofullständigt" sätt. (Hon bevarar ju — som vi sett — banden till modern och förblir ofta fäst vid fadern livet ut).

Flickans könsidentitet

Om den lilla flickans första relation till modern kännetecknas av en tillräckligt positiv spegling och av budskap om likhet och kontinuitet, kommer hon trots ambivalensen att kunna utveckla en styrka i kraft av flerfaldiga identitetsupplevelser som bekräftar varandra. Hennes primära identifikation stämmer överens med hennes grundläggande känsla av könstillhörighet och med den senare vuxna, kvinnliga könsidentiteten. Relationen till fadern som läggs till relationen med modern berikar hennes upplevelser av sig själv som *relaterande* människa och bereder henne möjlighet för en viss identifikation med honom också.

Om modern är mycket ambivalent inför sin egen kvinnlighet och om hon har accepterat samhällets nedvärderande syn på kvinnor, kan detta leda till störningar i flickans känsla av primär femininitet. Moderns hållning förmedlas till barnet genom hennes sätt att hålla i det, att tala till det och att "spegla" det i största allmänhet.

Utöver denna eventuella tidiga narcissistiska kränkning kan flickan i en senare fas upptäcka att hon benämns med negativt laddade ord och till exempel i leksituationer oftare utesluts för att hon "bara är en tjej" än pojken för att han är kille. Små flickor som börjat förstå kategorier som "bättre" och "sämre" behöver nu mycket stöd i sina försök att bli "någon som duger". En liten flicka möter flera svårigheter här. Ett exempel rör hennes lustfyllda undersökningar av den egna kroppen, som oftast förbjuds med stor genans från föräldrarnas sida (se vidare Matthis 1981). Hon kan inte se sina genitalia på samma sätt som hon kan se pojkarnas och hon får sällan något namn på de mest känsliga ställena på sin kropp. Hon kan uppleva ett förbud mot att bli varse det hon faktiskt *har* och *är* som förmedlas genom både språkliga och icke-verbala budskap (Lerner 1977, Frithiof 1984).

Detta, tillsammans med moderns uppfattning av dottern som en förlängning av henne själv, gör att flickan nu söker ett nytt sätt att *verkligen bli sedd* för sin egen skull. Hon kommer att söka sig till fadern men modern förblir hennes första kärlek.

Hon har nu kanske börjat märka att modern älskar fadern och bröderna med en speciell värme. Skulle hon få denna sorts kärlek om hon vore utrustad som de? Önskan om en penis kan då förstås som önskan om att få moderns totala kärlek och moderns beundran förmedlad genom "fallos" makt.

Fadern är av väsentlig betydelse för den lilla flickan i denna period och om han hanterar situationen rätt kan han vara just det stöd hon behöver i sin dubbla relation till modern. Han är naturligtvis också central i sig själv, eftersom han så småningom blir den förste som bekräftar flickans begynnande kvinnliga könsidentitet. Vissa fäder kan göra detta, om de är närvarande i familjen och om de kan låta sig finnas till som goda föräldrar för barnet. Eftersom män har visat sig vara mera belönande och uppmuntrande (Chodorow, s 118) då det gäller sina barns könsrolls-specifika beteende än mödrar, kan faderns positiva intresse stärka flickans nu aktuella fas-adekvata uppgift — att bli heterosexuellt orienterad. Fadern kan locka fram flickans erotiska intresse, något som kan bli en svår balansgång för många män, då det gäller att vara tillgänglig, men inte *för* tillgänglig. Tyvärr är de flesta fäder inte särskilt ofta närvarande på detta sätt i familjen. De tycks finna det lättare att umgås som "kompis" med sina söner än som "kavaljer" till sina döttrar.

Detta lämnar många flickor kvar i ett odifferentierat, ambivalent beroende av modern. Dessutom kan modern reagera på flickans strävanden mot större självständighet med krav på lydnad (på medveten nivå) och krav på lojalitet (på omedveten nivå), vilka flickan kan uppleva som tecken på att mor och dotter har en gemensam ställning i den patriarkaliska ordningen i familj och samhälle. Moderns starka band till flickan förmedlar att det är *illoyalt att vilja bli annorlunda*, något som hos många flickor

skapar *djupt rotade inre förbud* mot en nödvändig, ökad differentiering från modern och en utveckling till en mogen individ.

Prepubertet

Under åren fram till prepuberteten har flickan, trots sin ambivalens mot modern och sin idealisering av fadern, kunnat förstärka sin kvinnliga könsidentitet och upplevelsen av likhet med modern, då hon fortfarande står i en nära beroende och kärleksfull relation till modern. Detta samtidigt som hon under flera år genom inläring och imitation har tagit del av samhällets och kulturens kvinnobild. Flickans inre värld kan alltså sägas bestå av flerfaldiga skikt av relationer – återspeglade nuet och det förflutna.

Omställningen blir därför desto häftigare då flickan närmar sig puberteten och känner ett växande tryck att behöva frigöra sig psykiskt från båda föräldrarna – främst modern. Det blir nu fråga om en kamp som hämtar kraft ur den tidigaste intensiva mamma-barn perioden, som handlar om ambivalens, lojalitet och starka band. Denna kamp upprepar tidigare konflikter i samband med kroppsfunktioner, mat, vikt, klädsel och utseende. Flickan måste komma till rätta med flera sammanstrålande nätverk av relationer och identifikationer med modern (primär identifikation, sekundär identifikation – med hela den ambivalens som här följer, samt ambivalenta objektval; relationer till den tidigaste ”uppslukande” modern, till den behovstillfredsställande modern som reflekterar beroende, till modern som ”likadan” och som rival, samt till modern som ”samma” i kulturellt könsrollshänseende). Samtidigt är hon fortfarande beroende av och tycker om modern.

Pubertet

Puberteten kan ibland upplevas som mycket laddad för flickan som just börjar bli självständig i relation till modern. Hon konfronteras nu med alla de nya budskap om femininitet som betonar hennes ”likhet” med modern. Dessa omfattar den vik-

tiga erfarenheten av att börja menstruera och att få förändrade kroppsformer. Hon får också ett nytt förhållande till barnafödande, nya relationer till män och ett nytt förhållningssätt till alla de beteenden som anses höra samman med vuxen kvinnlig sexualitet i vår kultur.

Starka drivkrafter i riktning mot att bejaka och glädjas åt kvinnligheten och likheten med modern kommer nu i konflikt med lika starka drivkrafter i riktning mot ökad självständighet och differentiering. De flesta flickor tycks, åtminstone på omedveten nivå, strax före puberteten uppleva sig som *ett* med modern. Och detta är i sin tur en spegling av moderns upplevelse av sin dotter. Trots att en flicka i prepuberteten *vet* att hon är nästan vuxen, kan hon oftast inte *uppleva sig* som avskild från modern i psykiskt avseende. Modern tycks fungera på motsvarande sätt, så att bägge två upplever sig som alltför bundna vid varandra, alltför beroende och lika, och utan klara och fasta gränser mellan sig.

Ambivalensen hos flickan motsvaras alltså av en minst lika stark ambivalens hos modern – som både vill hålla dottern kvar och ändå tvinga henne att bli vuxen. Detta kan leda till en ond cirkel som skapar ångest hos både mor och dotter och utvecklas till en så pass stegrad ambivalens att det övertygar bägge om att en separation endast kan sluta i en katastrof för dem båda. I vanliga fall finner dock flickan olika sätt genom vilka hon söker uppnå en egen identitet och självständighet. Hon kan t ex bli mycket kritisk mot modern, samtidigt som hon idealiserar en kamrats mor. Hon söker nya sätt att vara olik modern och söker medvetet kvinnliga förebilder i kulturen, t ex filmstjärnor eller popsångerskor. Flickan kan också skaffa sig en bästis som hon identifierar sig med och delar allt med. Detta tillåter henne att experimentera med sammansmältning och identifikation, samtidigt som hon slipper närheten till modern. Det viktiga för flickan är att dessa identifikationsobjekt *inte* är modern utan fristående modeller för en könsidentitet.

Det dröjer länge innan flickan uppnår en stabil lösning på förhållandet till modern

och under tiden pendlar hon mellan att vara totalt avvisande och att se sig som en förlängning eller spegling av modern. Modern i sin tur är ofta lika upptagen av problematiken som dottern.

Vanliga inslag i flickors personlighetsutveckling i samspel med modern (utvecklande av förmåga till empati, intuition, kontinuitet i relaterande till andra, flexibla jaggränser, tillgång till subjektivitet osv) kan i extrema fall leda till speciella problem. Modern kan tex vara oförmögen att uppleva sin dotter som en separat person och svarar därför på sina egna behov istället för på flickans. Hon svarar på vad hon *tror* flickan behöver istället för på dennas signaler om sina faktiska behov. Eller också kan hon pga egna narcissistiska behov överidentifiera sig med sin dotter och förmedla till dottern att hon är en förlängning av modern. Flickan kommer då tex vad gäller sexualitet eller aggressivitet att tillmötesgå moderns omedvetna eller förbjudna behov.

När dessa flickor blir vuxna känner de att de inte *får* ha en egen verklighet (egna behov eller egen identitet) och att de inte får uppfatta världen på egna villkor. Mor-dotter relationen tycks kunna ge upphov till fler problem som rör sammanblandning, narcissistisk förlängning och förnekande av avskildhet, än mor-son relationen gör. Även i normala fall tycks mödrar uppfatta sina döttrar som *mindre olika* dem själva än vad sönerna är (Chodorow, s 109). Känslan av enhet och kontinuitet med babyn efter förlossningen består mycket längre och med större styrka då det gäller döttrar än då det gäller söner.

Flickans senpubertet och vuxenålder

Under pubertetens inflytande sker en upprepning av flickans oedipala processer. Hon vänder sig till fadern, och nu även till andra män, samtidigt som hon kan känna skuld mot modern om hon tycker att hon älskar fadern mera. Detta bidrar till att tills vidare behålla konflikten inom familjen precis som i den oedipala fasen. Nu som då är faderns positiva närvaro av största vikt för flickans utveckling i riktning mot heterosexuell kvinnlighet.

Socialpsykologiska undersökningar visar att starka band mellan far och dotter underlättar flickans förmåga att relatera till andra män i de senare tonåren. Starka band mellan mor och son tycks däremot hindra pojkens anpassning till nya kvinnliga kontakter (Chodorow, s 133).

Vidare visar det sig att tonårsflickor som saknar kontakt med sina fäder blir osäkra och känner sig obehagliga till mods tillsammans med pojkar och män, även om de i övrigt helt identifierat sig med den traditionella kvinnorollen. Detta kan antas visa att flickans psykiska utveckling till kvinna löper längs två linjer samtidigt. En bekräftar hennes "kvinnlighet" i relation till modern och andra kvinnor, där hon tar del av en "kvinnekultur" och en allmän könsrollsläring. Den andra har att göra med de sexuella aspekterna av kvinnorollen, som fadern förmedlar till henne, och som bekräftar hennes erotiska kvinnlighet i relation till män och maskulinitet. Denna senare utveckling är viktig i ett samhälle som bygger på heterosexuella förhållanden som norm. Men även då flickan, och senare kvinnan, blir heterosexuell, förlorar hon sällan förmågan att relatera djupt och intimt till andra kvinnor. Hennes komplexa inre värld har blivit formad av den långa perioden då triangeln bestående av henne själv, modern och fadern varit dominerande i olika tappningar.

Grunden finns hos flickan att vara intensivt engagerad i flera relationer samtidigt. Hon behöver inte avstå från sin kärlek till modern eller till fadern som pojkar måste göra, ej heller tränger hon så totalt bort sina tidiga mor-barn upplevelser av närhet och beroende. Dessa ingår i stället som ständigt pågående processer i flickors inre värld, något som leder till att de som kvinnor oftast har förmågan att bevara såväl inre som yttre relationer, förmågan att "känna med" andra och att uppfatta andras känslor och behov – oavsett om den andra är kvinna, man, barn, gamling eller sjuk individ.

Då det gäller över-jaget, som enligt den klassiska psykoanalytiska teorin är mindre väl utvecklat hos kvinnor, kan vi nu konstatera att kvinnor fungerar *annorlunda* än män.

Lena Cronqvist, "Häcken" 1976, olja.

Kvinnor tycks vara mera känsliga och lyhörda för relationsaspekter och för konsekvenser för andra då de bedömer vad som är rätt och orätt (Gilligan 1982), och tar ställning till olika handlingsalternativ.

För att kort sammanfatta kan vi säga att eftersom flickor och pojkar bägge har kvinnor som sina första objekt, blir deras psykiska erfarenheter och relationer mycket olika vad gäller gränser mot andra, uppbyggnaden av den inre objektvärlden och vad gäller engagemang i fråga om relationer. Den kvinnliga personligheten bygger på upplevelser av kontinuitet i relationer utifrån den ständigt pågående relationen till modern. Av samma anledning tycks kvinnor definiera sig som mindre avskilda från andra. Deras självupplevelse innehåller bl a mera flexibla jag-gränser. Pojkar och män tycks oftast tränga bort och avstå från såväl primär identifikation med modern som primär kärlek till henne. De lär sig att definiera sig själva som separata och differentierade med mera stela jag-gränser, förmåga till "objektivitet" och starkare inre motstånd mot känslomässiga upplevelser. Den kvinnliga självkänslan upplevs i *relation* till världen och andra människor, den manliga som *avskild* och autonom.

Äktenskapet

I äktenskapet söker mannen en kvinna som kan ge honom den kärlek han ville ha från modern men fick avstå ifrån. Eftersom relationen till hustrun hämtar näring ur denna tidiga, intensiva, nästan överväldigande modersrelation blir den på en omedveten nivå hotande eller farlig för honom. Han upplever återigen barnets starka behov av att äga och helt kontrollera modern – kvinnan – hustrun.

Om modern har behandlat pojken som sin högst älskade baby och samtidigt som en sexualiserad representant för det motsatta könet, har han lärt sig att använda sin maskulina identitet och sin penis som ett bålverk eller försvar (psykiskt sett) för sin sviktande självbild och identitetsupplevelse. Då kommer han också att söka narcissistisk-sexuell återförsäkring i relationer till

kvinnor istället för ömsesidig bekräftelse och kärlek. En mor, som har uppmuntrat en tidig erotiserad relation till sin son och sedan i oidipal-fasen tillsammans med mannen hotat pojken för hans sexuellt färgade band till henne, har bidragit till att sonen som vuxen man håller sexualitet och kärlek åtskilda. Han söker erotisk tillfredsställelse framför att ta risken att bli avvisad på det område som han egentligen är i mest behov av – kärlekens.

Kvinnor, som inte behövt tränga bort sina kärleksfulla band på samma sätt söker fortfarande djupa relationer byggda på kärlek och ömsesidig bekräftelse. De tycks ofta vara beredda på att ge avkall på sina erotiska och aggressiva behov för att vinna mannens ömhet och gillande. Fastän många kvinnor väljer män som tycks likna deras fäder, tenderar deras äktenskap att upprepa konflikter och känslor som hör till relationen med modern. Även de hoppas att äntligen få den intensiva kärleken de en gång längtade efter från modern. Men här blir de ofta besvikna, då männen ju sällan kan erkänna sina egna emotionella behov eller vara lyhörda för andras. Bela Grunberger, Janine Chasseguet-Smirgels man, som skriver mycket läsvärt om narcissism, säger: "The tragedy of this situation is that the person who could give (a woman) this confirmation, her sexual partner, is precisely the one who, as we have seen, has come to despise narcissistic needs in an effort to disengage himself from them." (Chodorow, s 197).

Barn

Vad gör då en kvinna som sedan tidig barn-dom älskat en man inom ramen för en triangelsituation? En man, som alltid kommer i andra hand efter hennes första kärlek – modern. Hon söker, precis som mannen, en ny upplaga av en intensiv en-till-en relation. När hon inte kan få det genom mannen, väljer hon den självklara utvägen – att skapa en ny triangel åt sig med hjälp av ett barn. Hon kan då åter fungera i relation till en man inom ramen för en familjetriangel. Hennes position får en ny och viktig mening för henne, eftersom hon nu kan ta moderns

plats i den oidipala konstellationen. Dessutom får hon den djupa, symbiotiska mor-barn relation som hon så länge längtat efter att åter få ingå i.

Allt detta står i kontrast till mannens situation, där han via sin äktenskapspartner äntligen tror sig ha försäkrat sig om en exklusiv relation med sin kvinna. Då blir barnet inkräktaren, precis som fadern som kom och "förstörde" paradiset i relationen till modern.

I motsats till de flesta män har kvinnor en *icke bortträngd* önskan om och behov av primära relationer till barn. Det finns många skäl till dessa önskningar och behov såväl på det individualpsykologiska planet som på det interpersonella och sociala. Som vi tidigare har sett är pågående och intensiva relationer *psykiskt livsviktiga* för de flesta kvinnor. De flesta män kan däremot inte möta dessa behov. Modersrollen skapar också för de flesta kvinnor just den situation där deras positiva förmåga och kapacitet för intensivt mänskligt relaterande kan komma till sin rätt. Dessutom innebär modersrollen en ny maktposition för kvinnan. Hon kan då välja att ta vara på detta och inte släppa in mannen. På så sätt bidrar många kvinnor till att förevisa den sneda maktbalansen i livet, med männen i den yttre världen och kvinnorna i familjen.

Åter till teorierna

Den klassiska psykoanalytiska teorin utgår från att barn vid födelsen är ganska lika varandra, dvs övervägande "maskulina" till sin anatomi — klitoris är lika med en "liten penis" — i sin libidinösa driftsladdning samt i relationen till sitt första kärleksobjekt, en kvinna (Fast 1979 sid 443). Flickans svåra och komplicerade väg till kvinnlighet anses gå via en "tillbakabildning" av hennes aktiva, utåtriktade impulser. Avgörande här är upptäckten att hon *är* "kastre-rad". Teorin framhåller utvecklandet av "penis-avunden", som ses som den centrala drivkraften i en "normal" kvinnlig utveckling. Viktiga inslag i denna utveckling anses vara övergången från aktiva till passiva driftsönskningar, förvandlingen av aggressivt, självhävdande intressen till "ma-

sochism" (bl a i släktets tjänst) och anpassningen till och accepterandet av "underlägsenhet". Underlägsenheten gäller allt från den genitala utrustningen, förmågan till kreativ kulturell verksamhet (sublimeringsförmågan) till överjagsfungerandet. I alla dessa sammanhang används mannen som norm. De värderande inslagen i teorin är iögonfallande.

Med den kunskapsutveckling som skett, vet vi idag att pojkar och flickor utvecklas olika då det gäller identitet och inre objektrelationer. Den klassiska teorin gör gällande att, utifrån sin "ofullständiga" oidipala situation, kommer flickan aldrig att kunna "lösa" sin oidipala konflikt på samma "optimala" sätt som pojken gör.

Vi kan nu påstå att ingen person "löser" sin oidipala konflikt fullständigt, utan alla förblir — på manifest eller latent nivå — bundna till föräldrarna i en intim, inre föreställningsvärld.

Vad gäller "penisavunden" kan kvinnors önskan om ett barn förstås ur flerfaldiga aspekter, såväl intra-psykiska som sociala — kvinnors värde har ju länge förknippats med förmågan att föda barn. Inget tyder på att den bästa förståelsen för detta oerhört viktiga faktum skulle kunna finnas i tesen om barnet som en "symbolisk" penis.

Den "dubbla asymmetrin"

Alla barn utvecklas till vuxna människor med många fler grundläggande "männliga" likheter än olikheter. Detta gäller även det psykiska området. Det vore dock naivt och förenklande att presentera teorier såsom "allmänt" gällande utan att ta hänsyn till om de avser kvinnors eller mäns identitet. En sådan naivitet har varit regel snarare än undantag i psykologiskt tänkande. (Förutom försök att bevisa medfödda könskillnader, förstås.)

Jag skulle i det här sammanhanget vilja betona *den dubbla asymmetri, som systematiskt har förbigåtts i teoriutvecklingen*. Begreppet syftar på två betydelsefulla fenomen som påverkar flickors och pojkars psykiska utveckling i olika riktningar. Det ena fenomenet är att både flickor och pojkar har en grundläggande första relation till en kvinna — i flick-

Giorgione (Venedig omkr 1477–1510), "Familjen", Accademia, Venedig. "I maestri del colore. 15 Giorgione", Fratelli Fabbri Editore, Milano 1963.

ornas fall innebär detta en relation till en person av samma kön – *vilket har vittgående konsekvenser för deras personlighetsutveckling*. Detta självklara faktum har inte uppmärksamats inom den hittillsvarande psykologiska teoribildningen. Det andra är att vi i vårt samhälle traditionellt har värderat kvinnor och män olika. Detta uttrycks på alla områden och på en mångfald sätt. De skilda värderingarna av manligt och kvinnligt förmedlas till barnet från första stund som medvetna eller omedvetna aspekter av moderns och faderns föreställningsvärld. Vårt sätt att använda språket är *ett* exempel på hur vi visar vem som anses viktigast i kulturen. Samhällets öppna eller dolda värderingar och gränssättande för kvinnors del uppfattas av alla barn efter hand, oavsett inställningen i hemmet.

Denna universella *nedvärdering* av kvinnor och "kvinnlighet" (inklusive mycket som egentligen är allmänmänskligt såsom ömhet och omtänksamhet) påverkar en liten flickas identitetsuppfattning mycket tidigt. Detta är ett specifikt problem för kvinnor, och bidrar till att en "allmän" teori om "människans" identitetsutveckling blir klart missvisande. (Pojkar och män har, som vi har sett, andra svåra problem att möta som måste lyftas fram och studeras för sig.)

Slutord

För oss som arbetar kliniskt i terapeutiska sammanhang eller med engagerade och intresserade elever i utbildningssammanhang, är teorierna om kvinnors speciella psykologiska situation av direkt praktisk nytta. Dessa nya tankar som börjat växa fram under de senaste åren har visat på hur stort "tomrummet" har varit i våra accepterade teorier då det gäller kvinnor och deras psyko-sociala och intra-psykiska verklighet. "Osynliggörandet" – att inte bli sedd eller benämnd – är ett minst lika påtagligt och problematiskt inslag i kvinnors verklighet som det är att bli studerad och feltolkad som "den andra". Det blir alltmer klart hur viktigt det är att benämna och bekräfta kvinnors upplevelser och sätta

dem i samband med den omgivande sociala och kulturella verkligheten.¹⁴

Ett stort tack till de kvinnliga elever och kollegor som med sådan lust och kreativitet tagit del av och tänkt kritiskt kring mina utkast till den här artikeln. Jag hoppas att våra diskussioner kan fortsätta och bidra till att kunskapen på detta område växer.

NOTER

1. Enligt statistik förd 1979–84 vid Enheten för Psykoterapiutbildning i Stockholm utgörs 75% av kvinnor. Detta gäller såväl elever som patienter.
2. Psykoanalysens "klassiska" teori om psyko-sexuell utveckling utgår från föreställningen att det "manliga" är normen för det "männskliga". (Se Fredelius 1982.)

Teorins psyko-sexuella utvecklingsfaser knyter an till barnets "sexuella" driftsutveckling. Ett barns psykiska liv präglas under de första åren av "orala", "anala" och sedan "falliska" driftsyttningar. Termen "fallisk" innebär att barn tror att alla är skapta som pojkar. I den "falliska" fasen riktas barns psykiska uppmärksamhet och fantasiliv mot nyväckta sensationer i genitalia och nu får könsskillnaderna en ny innebörd för dem. Flickan, som tidigare förhöll sig till sin klitoris som till en "liten penis" med "maskulin" laddning, inser nu att hon saknar detta värdefulla organ. Hon uplever sin underlägsenhet med stor smärta och vänder sig bort från sin mor i hat då hon anser att modern har "skapat" henne "fel".

Pojken å andra sidan upptäcker att det finns personer som har "förlorat" sin penis och tolkar detta som ett straff för förbjudna önskningar – t ex att vinna moderns erotiska kärlek och därmed bli rival till fadern. Eftersom pojkens penis är värdefull i sig samt bidrar till att han upplever sig som en "manlig" individ (lika med en "fullgod" människa) är det av största betydelse att han räddar sin identitet och sin penis genom att avstå från – eller att tränga bort – sin begynnande sexualitet och den sexuellt färgade kärleken till modern. På så sätt anses han "lösa" sin "oidipala" konflikt, identifiera sig med fadern och införliva hans

värderingar i form av ett dugligt överjag. Han utvecklar enligt Freud ett "naturligt" förakt för kvinnor.

Flickans oidipala konflikt börjar med hennes "kastrationschock", då hon drabbas av "penisavunden" som är avgörande för hennes psykiska utveckling till kvinna. Hon "byter objekt" från mor till far i hopp om att av honom få den efterlängttade penis. Då hon börjar acceptera sitt öde som "kastrerad" och "underlägsen" övergår hennes önskan om en penis till en önskan om ett barn från fadern. Eftersom hon redan är "straffad" har hon mindre anledning än pojken att tränga bort sina oidipala önskningar eller att avstå från faderns kärlek. Hon utvecklar inte heller ett "objektivt" och lika välfungerande överjag som pojken. Flickans psyko-sexuella utveckling är mycket mer komplicerad än pojkens, då hon dels måste byta kärleksobjekt och dels måste överföra sina starkaste lustkänslor från den "maskulina" klitoris till den "feminina" slidan. Den senare upptäcks först vid puberteten och befäster då hennes "passivt feminina" könsidentitet.

3. Se text Ralph Greensons *The Technique and Practice of Psychoanalysis* (1967) och Herberto Nageras *Female Sexuality and the Oedipus Complex* (1975).
4. "Narcisstisk kränkning" innebär en kränkning som drabbar det lilla barnets spirande och sköra självkänsla. Vi bär med oss rester av denna sårbarhet även som vuxna människor.
5. Flera författare har ungefär samtidigt presenterat liknande tankegångar. Jag rekommenderar Jean Baker Millers *Toward a New Psychology of Women* (1976), som dock måste läsas på engelska för att vara begriplig, Dorothy Dinnersteins *The Mermaid and the Minotaur: Sexual Arrangements, and the Human Malaise* (1976) och Nancy Chodorows *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (1978).
6. En presentation på svenska finns i Ludvig Igras *Objektrelationer och psykoterapi* (1983). (Vänder sig i första hand till fackfolk).
7. "Core gender identity" är ett begrepp som myntats av Stoller 1965 och som används flitigt i debatten. Det syftar på den mest grundläggande känslan vi har av vår köns-tillhörighet, vilken förmedlas via flera kanaler. Såväl medfödda biologiska krafter som omgivningens bemötande och förväntningar bildar dess grund, tillika med barnets

upplevelser av att tillhöra en viss grupp som antingen benämns med "hon" eller med "han".

8. "Primärprocess" avser ett sätt att reagera på eller tänka om sig själv och omvärlden som har sitt ursprung i barnets tidigaste upplevelser. Det är nära förknippat med det omedvetna, kännetecknas av rörliga fantasier, bildspråk och kroppsnära uttryck, till skillnad från det mera realitetsanpassade, logiska "sekundärprocessstänkandet". Det mest närliggande exemplet på primärprocessstänkandet är våra nattliga drömmar, men det spelar också en viktig roll i konstnärligt skapande.
9. "Flexibla jag-gränser" är ett begrepp som bla innebär förmågan att kunna fungera i känslomässig närhet till andra utan att behöva skydda sig alltför mycket med hjälp av sådana psykiska försvar som förnekande av likhet, isolering, bortträngning m.m.
10. Jfr Igra (s 12): "Med objekt förstås här personer, ... som fyller viktiga känslomässiga funktioner, positiva och negativa, i individens liv. Med objektrelationer menas här även *inre* relationer, dvs yttre relationer som i omarbetad form existerar i den inre världen. Jag vill betona ordet omarbetad, då dessa inre representationer eller föreställningar inte är en fotografisk avbild av den yttre verkligheten, utan resultatet av det lilla barnets *tolkning* av denna verklighet."
11. Kanske är detta en av anledningarna till att vi i vår kultur, som prioriterar männens behov, tycks uppleva kvinnors ilska eller aggressivitet som onaturlig och fränstötande. Ilska hos kvinnor kan väcka barnets (ofta berättigade) rädsla för vad den tidiga moderns arga utbrott faktiskt uttryckte av omedvetna dödsönskningar mot barnet. Detta lilla barn lever kvar även inom den störste av karlar.
- Kvinnor skall inte vara arga eller kämpa för sina egna krav och intressen. Detta hotar barnet inom oss — män som kvinnor — som tror och förväntar sig att modern, kvinnan, har speciella möjligheter att *bry sig om just oss och ge oss allt vi behöver, om hon bara vill.*
12. Närvarande fäder tycks vara undantag snarare än regel i dagens kärnfamilj och gruppen ensamstående mödrar med barn ökar i snabb takt i hela västvärlden.
13. Då modern är pojkens första identifikationsobjekt får han inte en "primär maskulinitet". Han får dock en grundläggande

- känsla av manlig könstillhörighet ("core gender identity") och sedan den mer sexuella, maskulina könsidentiteten. Läs-värt om problem i sammanhanget är Robert Stollers *The Sense of Maleness* (1965) och Ralph Greensons *Dis-identifying from Mother: Its Special Importance for the Boy* (1968).
14. En utmärkt presentation av hur detta kan gå till ges i Miriam Greenspans bok *A New Approach to Women and Therapy* (1983).
- LITTERATUR
- Blum Harald (ed) *Female Psychology; Contemporary psychoanalytic views*, Intern Univ Press 1977.
- Chasseguet-Smirgel Janine, "Freud and female sexuality", *International Journal of Psychoanalysis* 57, 275–86, 1976.
- Chodorow Nancy, *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, Univ of California Press 1978.
- Cullberg Johan, "Orfeus-bilder av mannen", *Ord och Bild* 2, 17–21, 1983.
- Dinnerstein Dorothy, *The Mermaid and the Minotaur: Sexual Arrangements, and the Human Malaise*, Harper and Row 1976.
- Fast Irene, "Developments in gender identity: Gender differentiation in girls", *International Journal of Psychoanalysis* 60, 443–53, 1979.
- Fredelius Gunilla, "Freuds syn på kvinnlig personlighetsutveckling", *Psykisk Hälsa* (monografiserie) 1982.
- Freud Sigmund, "Female sexuality", *Standard Edition* vol XXI, Hogarth 1931.
- Frithiof Patricia, "Kvinnor och psykoterapi", *Psykisk Hälsa* 1, 12–22, 1984.
- Gilligan Carol, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Harvard Univ Press 1982.
- Greenson Ralph, *The Technique and Practice of Psychoanalysis*, Intern Univ Press 1967.
- Greenson Ralph, "Dis-identifying from mother: its special importance for the boy." *International Journal of Psychoanalysis* 49, 370–4, 1968.
- Greenspan Miriam, *A New Approach to Women and Therapy*, McGraw-Hill 1983.
- Horney Karen, "Flykten från kvinnorollen". I Horney: *Kvinnans psykologi*, Natur och kultur 1968.
- Igra Ludvig, *Objektkrelationer och psykoterapi*, Natur och Kultur 1983.
- Lerner Harriet, "Parental mislabeling of female genitals as a determinant of penis envy and learning inhibitions in women." I Blum H (ed): *Female Psychology* 1977.
- Matthis Irene "Till kvinnlighetens arkeologi", *Ord och Bild* 8, 14–23, 1978.
- Matthis Irene, "On shame, women and social conventions", *Scandinavian Psychoanalytic Review* 4:1, 45–58, 1981.
- Miller Jean Baker, *Toward a New Psychology of Women*, Beacon Press 1976.
- Nagera Humberto, *Female Sexuality and the Oedipus Complex*, Jason Aronson 1975.
- Stoller Robert, "The sense of maleness", *Psychoanalytic Quarterly* 34, 207–18, 1965.
- Stoller Robert, "Primary femininity". I Blum H. (ed): *Female Psychology*, 1977.
- SUMMARY
- Psychoanalytic theory and women's identity formation.*
- Based upon findings from my own practice as psychoanalyst, as teacher and supervisor of psychotherapists, I have come to question the Freudian theory of female psycho-sexual development. This theory presents the picture of a little girl who is different from – and therefore "less" – than a little boy, and regards the girl-child's "penis-envy" as the *basic* factor in her psychological development from an active "masculine" child to a "normal, passive-feminine" woman.
- As Chasseguet-Smirgel (1976) concludes, Freud and his followers seem to have *needed* to remove themselves from, and to deny, specific feminine qualities and capacities, perhaps as an unconscious defense against personal reminiscences of the very small child's narcissistic vulnerability and helplessness in relation to the first caretaker – the "omnipotent" Mother.
- During the past ten years, two lines of thought have made it possible (and imperative) to enrich and expand the theory which informs psychoanalytic thought and practice. One is Feminism, which has provided the intellectual stimulus and emotional support necessary for female analysts, who, in their innovative critique have often been accused of "penis envy".
- The other is the psychoanalytic theory of Object-relations, which provides a basis for the integration of well known but previously confusing facts concerning female development, into a wider psychological perspective and theoretical frame of reference. The clearest presentation of

these two lines of thought is given by Nancy Chodorow in her now classical book *The Reproduction of Mothering* (1978).

I present Chodorow's main points, based upon the fact that female "mothering" leads to different developmental lines for girls and boys. The girl loves, hates and identifies with a same-sexed parent, leading to specific inner (psychic) object relations and relating capacities – including the ability and desire to relate to others, man, woman and child. Through a long period of ambivalent infant-mother contact, within the context of patriarchal society, the little girl internalises mother's conception of her "sameness" and femininity allowing for the development of flexible ego-boundaries, empathy, and definition of self in relation to others.

The girl child does not experience a "change of object" as postulated by classical psychoanalysis, but *adds* a secondary and weaker relationship to the father to the on-going relationship with the mother. She may idealize the father whom she experiences as a helper in her struggle toward individuation from mother. He promotes sex-role oriented behaviour, and is an important figure in the girl's heterosexual development. The girl does not resolve her childhood attachment to her mother until the phase of pre-puberty, when pre-oedipal conflicts surge up once again, often in areas of body control, having to do with appearance, food or weight. The need to differentiate from the mother is heightened at puberty, when bodily changes in respect to femininity (sexuality and reproduction), as well as cultural mores and social expectations all emphasise female similarity.

Male development, on the other hand, emphasises separation and difference, since the

boy must define his "masculinity" in contrast to his first object of identification – the mother. He learns early in life to repress and distance himself from the world of women as represented by intimacy, continuity, emotionality and deep relationships. Since his father is most often absent, his masculine identity is not anchored in a living relationship with a same-sexed parent, but must be constantly proved and defended.

A man seems to strive toward a new, intense, exclusive love relationship to a woman in marriage, but has been taught to separate sexuality and emotion. A woman, needing reciprocal emotionality and validation, is most often denied this by her man and turns instead to her child – re-creating the original family triangle. She now takes the position of "mother", which allows her to make use of her capacity for caring, empathy, flexibility and primary-process functioning.

Our psychological theories have not taught us this aspect of difference in the development of gender identity in men and women. Nor have they emphasised the social discrimination of women in our culture. These factors, however are of utmost importance when studying personality and identity development. Together they may be called "the double asymmetry" which every serious psychological theory must consider and analyse when explaining human development.

Patricia Frithiof
Karolinska Institutet
Enheten för psykoterapiutbildning
Psykiatriska kliniken
S:t Görans sjukhus
Box 12500
112 81 Stockholm, Sweden